

Тригуб Петро Микитович (1935 р. н.). У 1935 р. закінчив історичний факультет Харківського державного університету ім. О.М. Горького (нині – Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна). Доктор історичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України, завідувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського державного університету ім. Петра Могили. Має понад 150 наукових публікацій, серед них 10 навчальних посібників, монографій. Коло наукових досліджень – *зовнішня політика України, історичне краєзнавство, аграрна історія України.*

КИТАЙ У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ США І РФ:

**До виходу монографії О.В. Шевчука “Китай між США і
Росією: геостратегічні відносини”. – Миколаїв: ТОВ
“Фірма “Іліон”, 2008. – 448 с.**

Закінчення біполярного порядку, припинення “холодної війни”, ідеологічного і військового протистояння двох наддержав – США і СРСР, викликаного розпадом Радянського Союзу, не посилює безпеку в світі. Не припинилась гонка озброєнь, спалахнула низка регіональних конфліктів, збільшилась кількість проявів міжнародного тероризму. Людство стало більше турбувати проблеми екології, міграції, енергетичної безпеки, торгівлі наркотиками і людьми та ін. Цілком можна погодитись з авторською оцінкою сучасного глобального світу: “Відійшовши від стану “холодної війни” світова система взаємовідносин не констатується на рівні стабілізації, а перейшла до нового стану, який за масштабами проявів конфліктності не поступається періоду біполярності” (с. 5).

У сучасному глобальному просторі все більшої ваги набирають нові могутні індустріальні держави – Китай, Індія, Бразилія, які відіграють з плином часу все більшу вагу в міжнародних відносинах. Держави західного світу, Російська Федерація і Японія у своїй зовнішньополітичній стратегії все більшу увагу приділяють Китайській Народній Республіці, економічний і військовий потенціал, політична вага якої на світовій арені зростає стрімкими темпами. З цієї точки зору цілком зрозумілим є інтерес до сучасного Китаю, який проявив автор рецензованої монографії.

О.В. Шевчук досить детально зупинився на проблемі актуальності свого дослідження, виклавши це на кількох сторінках, що не часто зустрічаємо в подібних творах. Свою роботу він присвятив аналізу зовнішньополітичної стратегії США та

Російської Федерації стосовно Китаю, хоча, на нашу думку, доцільно було б доповнити зазначені країни ще й Японією, що дозволило б ґрунтовніше висвітлити роль цих трьох провідних країн в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні та їх вплив на зовнішню політику КНР.

Актуальність досліджуваної теми автор обґрунтовує трьома групами причин. Першу групу він пов’язує з тенденцією щодо зростання потенціалу конфліктності в АТР наприкінці 90-х рр. ХХ ст., яка співпала в часі з посиленням ролі США. Ілюстрацією цього є проблема Корейського півострову, загострення відносин між КНР і Тайванем у 1996 р., наростання суперечностей між КНР і США. Істотним дестабілізуючим фактором системи регіональних міждержавних відносин є прилучення до вузлів територіальної напруженості в АТР Індії і Пакистану, зважаючи на їх приналежність до ядерного клубу. Насамперед, це стосується конфліктів між Китаєм і Індією. Дестабілізуючими чинниками є вихід США з договору ПРО і розвиток новітніх інформаційних й обчислювальних технологій, що дозволяє створювати віртуальні моделі ядерних випробувань, вдосконалювати системи стратегічних наступальних озброєнь. Прогнозована поява на початку ХХІ ст. у ряді країн АТР технологій створення ядерної зброї виступає додатковим чинником напруженості. Перегляд принципів геостратегічних відносин в ядерній сфері між провідними державами АТР – Росією, США, КНР – посилює потенціал конфліктності на рубежі ХХ-ХХІ ст.

Другу групу причин дослідник пов’язує з тим пріоритетним значенням, яке мають американсько-

китайські відносини для розвитку сучасної міжнародної системи міждержавних взаємовідносин. На початку XXI ст. у політиці США щодо КНР зберігається поєднання як ідеологічної, так і геополітичної складової (хоча на с. 4 автор заявляє, що у XXI ст. класово-ідеологічний фактор втратив своє значення), що визначає поєднання в практичній зовнішній політиці США надто неоднакових за спрямуванням і далеко не завжди сумісних за формою стратегічних рішень. Геополітичні міркування, як правило, змушують Вашингтон шукати і домагатися взаєморозуміння з ідеологічно неприйнятним керівництвом комуністичного Китаю з приводу спільності загроз американським і китайським інтересам з боку так званих “третіх сил”. Однак досить сумнівною виглядає теза, що “Ідеологічна складова американського курсу щодо КНР передбачає, комплекс заходів як мирних, так і силових для усунення компартії від влади і переведення Китаю на рейки ліберальної ринкової економіки і демократії західного зразка” (с. 8).

У монографії справедливо зазначається, що 90-ті рр. XX ст. стали як для США, так і для РФ часом пошуку нових орієнтирів і цілей зовнішньої політики. На тлі поступової втрати Росією статусу суб'єкта міжнародних відносин з глобальним впливом, проблеми взаємовідносин з КНР, яка стрімко розвивається як регіональна, а на перспективу і світова держава, опинилися у фокусі уваги американських політиків, політологів, експертів-міжнародників тощо” (с. 8). Аналіз формування американської та російської політики цього періоду може дати відповідь на питання щодо ролі та місця США і РФ у регіональній системі міжнародних відносин та визначення принципів взаємин з КНР. Розуміння логіки їх розвитку і конфліктного потенціалу, однаково необхідно як для усвідомлення минулого, так і для прогнозування майбутнього, такого значимого регіону, яким є АТР. Особливу актуальність дослідженню проблеми зовнішньополітичної стратегії США та РФ щодо КНР надає той факт, що РФ є одним з дієвих акторів АТР і намагається посилити потенціал свого впливу в регіоні.

Третя група причин визначається тим, що відносини США з КНР, завжди займали одне з провідних місць в зовнішньополітичній стратегії СРСР. Для Російської Федерації вони не втратили своєї значимості. Навпаки, втрата наддержавного статусу, а з нею і неминуча втрата частини колишньої могутності і, відповідного міжнародної ваги і впливу змушують Росію більш уважно відстежувати зовнішньополітичну поведінку двох найбільших і найбільш впливових держав сучасного світу.

Для Росії основним зовнішньополітичним пріоритетом на початку XXI ст. залишається посилення власних зовнішньополітичних позицій і посилення російського впливу на процеси, які відбуваються в АТР. Для США важливим є прагнення створити в АТР структури безпеки, які

грунтуватимуться на активній участі азійських країн, і разом з тим, підконтрольні США. В таких умовах, можна прогнозувати існування певної спільності інтересів Росії і США. Це, насамперед, прагнення створити колективні механізми безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Проте втілення на практиці настанов щодо ствердження РФ як актора з детермінуючим регіональним впливом, має суттєвий конфліктогенний потенціал як з інтересами США, так і з інтересами КНР.

Своєю метою, якщо її коротко визначити, автор монографії поставив здійснення комплексного порівняльного аналізу зовнішньополітичної стратегії РФ і США щодо Китаю. Цій меті й були підпорядковані відповідні завдання: показати тенденції формування і розвитку концептуально-теоретичних засад у визначенні “китайського фактора” в геостратегічному суперництві СРСР і США в період “холодної війни”; критично осмислити детермінуючі чинники трансформації концептуального обґрунтування політичної стратегії США відносно КНР наприкінці 80-х – початку 90-х рр. XX ст.; дослідити особливості російсько-китайських взаємовідносин у новій системі геополітичних координат; виявити можливості та межі двостороннього співробітництва та суперництва; проаналізувати ідейно-політичні дискусії в політико-академічному середовищі США та РФ щодо місця та ролі КНР у геостратегічних відносинах між Вашингтоном та Москвою; дослідити позиції США та РФ щодо формування системи безпеки в АТР та їх бачення дієвості КНР як чинника регіонального безпекового механізму; розглянути основні вузли територіальних і локальних суперечностей, які мають негативний вплив на стан стратегічної стабільності в АТР (“корейська проблема”, “тайванська проблема” тощо); визначити роль та місце “китайського фактора” в російсько-американських відносинах у період постбіполярності.

Перший розділ монографії присвячений світоглядно-методологічним засадам дослідження зовнішньополітичних стратегій РФ і США щодо Китаю. Він відповідним чином структурований, має три підрозділи, але слід відзначити невідповідність назви підрозділу 1.1 його змістові, бо фактично тут аналізується історіографія проблеми (і досить широко), а не теоретичні засади методології дослідження проблеми “китайського фактору” в стратегії зовнішньої політики США і РФ. Доволі бідною є китайська історіографія (с. 29-30). Незважаючи на це, в роботі представлений досить кваліфікований аналіз літератури та концептуальних позицій багатьох, зокрема американських, авторів, хоча в окремих випадках дослідник вдається до простого переліку імен.

Слід відзначити й досить широку, на наш погляд, джерельну базу монографії. О.В. Шевчук використав офіційні документи адміністрацій американських президентів, матеріали Конгресу США, Ради національної безпеки США, республіканської та демократичної партій, засідань Генеральної Асамблеї ООН, періодику, праці

політичних діячів США, РФ і КНР, тематичні збірники документів, мемуари, широко використані ресурси Інтернету для ознайомлення і використання багатьох документів, окремі фонди архіву МЗС України. Однак архівна база дисертації могла б суттєво розширитись в разі використання фондів архіву МЗС Російської Федерації.

У своїй монографії дослідник сформулював основні концептуальні засади роботи, в основі яких покладені розробка і обґрунтування концепції багатовимірної системи, яка дозволила йому провести аналіз динаміки і спадковості зовнішньополітичних стратегій США, КНР і РФ. Підрозділ 1.3 з достатньою повнотою розкриває методологічний та методичний інструментарій для вирішення завдань, поставлених автором.

Розділ другий розкриває руйнацію біполярної системи міжнародних відносин та нові стратегічні імперативи зовнішньополітичного курсу США і РФ відносно КНР. Автор з достатньою повнотою і доказовістю розкриває роль “китайського фактору” у протистоянні США і Радянського Союзу в період “холодної війни”, аналізує наслідки розпаду СРСР на взаємовідносини США – Китай та Росія – Китай, підкресливши, що “вихід” Радянського Союзу з глобального стратегічного трикутника СРСР – США – КНР, сформованого в першій половині 70-х рр. XX ст., переніс акцент на Китай і США як ключові і системоутворюючі елементи перехідної системи міжнародних відносин...

Саме США і Китай постали на міжнародній арені як держави, найбільше, хоча й не повністю, пропорційні за потенціалом зовнішньополітичного впливу і одночасно конкуруючі з багатьох геостратегічних і зовнішньополітичних інтересів” (с. 118).

Значну увагу О.В. Шевчук приділив трансформації концептуального обґрунтування політичної стратегії США щодо КНР у кінці 80-х – на початку 90-х рр. XX ст. Це обумовлювалось не тільки, як зазначає автор, розпадом біполярної системи міжнародних відносин, унікальним положенням США як єдиної наддержави, але й відсутністю на той час держави, яка могла б протистояти гегемоністським устремлінням Сполучених Штатів Америки. Можна в цілому погодитись з періодизацією американо-китайських відносин у повоєнний час, хоча певний сумнів викликає верхня межа першого етапу, адже погіршення радянсько-китайських відносин сталося раніше, ніж у 1968-1969 рр. (с. 159). На нашу думку, дослідник незаслужено мало приділив уваги китайському чиннику в зовнішній політиці СРСР, зокрема в період гострого протистояння між ними, а також відносинам КНР і РФ у постбіполярний період. Відчувається певний брак радянських і російських джерел з цього періоду.

Одним з найбільш вдалих моментів роботи О.В. Шевчука є його аналіз тенденцій російсько-китайських відносин та прогнозованих завдань зовнішньополітичної стратегії РФ на азійському напрямі загалом і китайському зокрема (с. 192-197). Найбільш раціональним автор вважає третій

сценарій, коли кожна зі сторін діє як самостійний центр регіональної сили, відносини між Москвою і Пекіном будуть розвиватися продуктивно без необхідності перетворення їх у новий військовий союз. Однак ми не вважаємо, що перший варіант слід відкинути як контрпродуктивний. Сучасне керівництво Російської Федерації ставить питання про поглиблення відносин з КНР, при певних обставинах цілком можливий і військовий союз між ними. Такий варіант розвитку подій в значній мірі залежить від позиції США та Японії.

Третій розділ хоча й має назву “Китайський центр сили” у взаємовідносинах РФ і США у постбіполярну епоху”, проте дослідник акцентує увагу на концептуальних засадах політики США відносно Китаю та ключових чинниках впливу на формування політики США та РФ стосовно КНР. Викликають неабиякий інтерес теоретичні міркування автора щодо дослідження концептуальних розробок зовнішньополітичних доктрин. Головною функціональною характеристикою їх він вважає “здатність до адаптації щодо середовища існування, а також інноваційність відносно перетворень як у середовищі існування, так і у власних потенційних можливостях” (с. 200).

Структуру зовнішньополітичних доктрин автор розглядає як багаторівневу; традиційний підхід до аналізу міжнародних відносин через призму “геометричної дипломатії” (“стратегічних трикутників”, “чотирикутників”, “концентричних кіл” тощо) вважає недостатньо ефективним, втрачає свою дієвість, більш об’єктивним є аналіз взаємодій у форматі центросилових держав з точки зору “багатовимірної системи”, яка має відкритий характер (с. 201). На нашу думку, негативні оцінки “геометричної дипломатії” дещо перебільшені, оскільки сучасна практика міжнародних відносин нерідко передбачає виконання певних дій саме у геометричному форматі.

О.В. Шевчук відзначає динамізм у американо-китайських відносинах за час керування адміністрації Дж. Буша-молодшого, зростання торговельного товарообігу між ними, суперечності у взаємовідносинах обох держав. Автор цілком слушно зазначає, що в реалізації зовнішньополітичної стратегії США важливе місце займає нарощування їх сил за межами своєї країни: “Якщо до 11 вересня 2001 р. за межами США знаходилось 20 % від загальної чисельності військ, то в 2003 р. уже майже 50 %” (с. 231). Дослідник, по суті, не дає належної оцінки цьому факту, однак він красномовний: Сполучені Штати Америки оголосили багато регіонів планети зоною своїх національних інтересів, що фактично означає їх прагнення до світового панування під гаслом захисту цінностей західної демократії. У монографії висловлюється впевненість, що “фактори, завдяки існуванню яких складається сукупна могутність США – економічний потенціал, динамізм економічного розвитку, стабільна демократична політична система, потужний військовий потенціал, збережуть свою дієву роль у подальшому

розвитку міжнародних систем різного рівня” (с. 232). Однак сучасна економічна і політична ситуація у світі свідчить про вразливість цього прогнозу. Світова криза 2008 р. значно похитнула економічну могутність США, в політичному плані їх гегемоністські устремління зустрічають все більшу протидію їхніх західноєвропейських союзників, а стрімкий розвиток Китаю робить цілком можливим той факт, що Сполучені Штати можуть поступитися через 15-20 років своєю першістю. У цьому ж контексті сумнівним виглядає й вислів про “утвердження західної моделі розвитку як найбільш дієвої та інноваційної щодо існування у цивілізаційному вимірі” (с. 234).

У розділі дається обґрунтований аналіз співвідношення стратегічних інтересів США і КНР, вказується на роль фактору російсько-китайських відносин (який постійно зростає, незважаючи на певні російсько-китайські суперечності. – П.Т.) на формування “китайської” політики США. Автор цілком слушно зауважує, що “формуючим чинником політики США щодо КНР виступатиме російсько-китайське співробітництво” (с. 251), однак не вбачає можливості укладення союзу між РФ і КНР.

Проаналізувавши чинники впливу на формування політики США щодо КНР, дослідник приходять до висновку, що перехід з ХХ ст. у ХХІ ст. характеризується набуттям їх взаємовідносин постійного характеру, в середньостроковій перспективі пошуками компромісів і угод. Зважаючи на це, він прогнозує, що китайський напрям у зовнішній політиці США залишатиметься пріоритетним, а його формування відбуватиметься на основі шести концептів, сформульованих автором: 1) США зацікавлені у внутрішній стабільності КНР; 2) сприяння розвитку демократизації політичної системи Китаю; 3) дотримання Китаєм прав людини; 4) КНР не розглядається як супротивник США; 5) Сполучені Штати Америки будуть дотримуватися концепції одного Китаю; 6) забезпечення стабільності й передбачуваності в азіатському регіоні.

Останній розділ монографії присвячений геополітичним вимірам азіатсько-тихоокеанської безпеки у відносинах США – КНР – РФ, у ньому даються американські і російські оцінки КНР як чинника регіональної безпеки, висвітлюються теоретичні аспекти проблем безпеки. Характеризуються регіональні об’єднання держав: АСЕАН, ШОС, АРФ, їх взаємодія з ООН та ОБСЄ, міждержавні економічні відносини, ядерні сили КНР, регіональні проблеми АТР у взаємовідносинах США – КНР – РФ (корейська і тайванська). Автор прогнозує шість випадків, коли КНР може

застосувати силу при загостренні ситуації на Корейському півострові: у разі колапсу північнокорейського режиму; у випадку гуманітарної катастрофи в КНДР; у випадку проведення силової акції США проти Північної Кореї; у разі несподіваного нападу Республіки Корея проти КНДР; у зв’язку з неочікуваним початком стихійного процесу Півночі і Півдня Кореї під егідою Сеула або Вашингтона; в силу загострення внутрішньої ситуації в Корейській Народно-Демократичній Республіці (с. 341). Однак найбільш реальною є ситуація силового втручання США.

Висновки не тільки узагальнюють досягнуті результати дослідження, а й ставлять нові проблеми: пред’явлення Китаєм територіальних претензій до центральноазійських країн та можливість “поглинення” Монголії.

У цілому, можна зробити висновок, що рецензована праця О.В. Шевчука є серйозним внеском у розвиток українського сходознавства. Її наукова новизна полягає в тому, що на основі залучення й аналізу широкого кола джерел та наукової літератури, вперше в українській історіографії здійснено узагальнюючий, порівняльний аналіз зовнішньополітичної стратегії США та РФ щодо КНР у період постбіполярності, з врахуванням існуючої в регіоні специфіки формування системи внутрішньорегіональної міждержавної взаємодії, на тлі існуючих у регіоні тенденцій формування і становлення механізмів регіональної безпеки, шляхів розв’язання основних проблем стабільності в одному з ключових регіонів світу – АТР. Автором проаналізована трансформація поглядів російської і американської сторін на проблеми двосторонніх взаємовідносин у контексті розробки зовнішньополітичної стратегії щодо КНР. Проблема формування концептуально-теоретичних основ “китайської” політики США та РФ у період постбіполярності тісно розглядається у зв’язку з процесами розвитку регіональної і субрегіональної конфліктності, а також з питаннями формування багатосторонніх структур безпеки в регіоні, проаналізовано спільність і розбіжність національних інтересів США, РФ та КНР у цих формуючих регіональну систему міжнародних відносин процесах.

Звичайно, монографія не позбавлена певних упущень і недоліків, про які було вказано раніше. У подальшій науковій роботі доцільно було б розширити зазначену проблему, поставивши в центр уваги китайський фактор у зовнішній політиці країн азіатсько-тихоокеанського регіону, Індії і Пакистану та центральноазійських країн.